

THEOLOGIA BIBLICA

Herczeg Pál*

A keresztelés Az apostolok cselekedeteiben

Általános bevezetés

Mivel Az apostolok cselekedetei is Lukács evangélista műve, és – a műfaji eltérést tudomásul véve – a két könyv bizonyos fokig ugyanazt a teológiai koncepciót tükrözi, vissza kell tekintenünk arra, amit evangéliuma utolsó fejezetében olvashatunk: „Akkor megnyitotta értelmüket, hogy értsék az Írásokat, és így szólt hozzájuk: »Úgy van megírva, hogy a Krisztusnak szenvednie kell, de a harmadik napon fel kell támadnia a halottak közül, és hirdetni kell az ő nevében a megtérést és a bűnbocsánatot minden nép között, Jeruzsálemtől kezdve. Ti vagytok erre a tanúk. És íme, én elküldöm nektek, akit Atyám ígért, ti pedig maradjatok a városban, amíg fel nem ruháztattok mennyei erővel.«” (Lk 24,45–49) Jézus utoljára van együtt tanítványaival, és megnyitja értelmüket, hogy értsék az Írásokat; de most már nemcsak szenvedése értelmezésében, mint Emmausban (Lk 24,30–32), hanem Mózes törvénye, a próféták írásai, a zsoltárok stb. anyagával kapcsolatban is. Erre az alapra épül a tanítványok kiküldése: az igehirdetés parancsa, a megtérés és bűnbocsánat hirdetése minden nép között. Ez nyilvánvalóan a Mt 28,18–20 parallelje, bár itt expressis verbis nem hangzik el a keresztelés parancsa, viszont „kettőspontként” ott áll a Lélek kitöltetésére való várakozás, amely egyben parancs és ígéret a tanítványok számára.

* Dr. Herczeg Pál (1939. jún. 26.–2017. ápr. 24.) a Lábattani Református Egyházközség (Dunántúli Református Egyházkerület, Tatai Református Egyházmegye) lelkipásztoraként szolgált 1964 és 1988 között. 1985-től dr. Pákozdy László Márton professzor utódjaként előbb óraadói minőségben, 1988-tól pedig tanszékvezetőként, majd 1999-től 2009-ig tanszékvezető egyetemi tanárként oktatott a Budapesti Református Teológiai Akadémia Bibliái Teológiai és Vallástörténeti Tanszékén. 2009-től professor emeritusként tartott órákat az akadémián. 1997–2004 között a komáromi Kálvin János Teológiai Akadémián, majd a Selye János Egyetem református teológiai karán is tanított óraadóként. Tudományos munkássága főként a krisztológia területére összpontosított (*Krisztusról és az egyházzal szöveg*. Kálvin Kiadó, Budapest 2006). Munkássága elismerésül Lábattan település Pro Urbe díjjal tüntette ki 1988-ban. 2007-ben a Károli Gáspár Református Egyetem elismerő oklevelével értékelték tanári munkáját. 2012-ben Károli Gáspár-díjjal tüntették ki, a Dunántúli Református Egyházkerület pedig a Pro Pannonia Reformata kitüntetéssel ismerte el egyházi munkásságát. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet 2015-ben nyújtotta át számára A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Tiszteletbeli Professzora oklevelét.

Folytatva a történéseket az ApCsel 1. része részletezi Jézus mennybemenetelét és szinte zárójelben Júdás halálát, illetve Mátyás kiválasztását. Ezután a 2. részszel mint egy nagy nyitánnyal indul a Szentlélek cselekedeteinek történeti elbeszélése.¹ Ebben a részben gyakorlatilag Péter apostol beszédének közlésében lehet érzékelni az említett, evangéliumbeli kijelentés bővebb kifejtését, és pedig abban, ahogyan ez a tanítvány megnyílt értelemmel magyarázza Jézus Krisztus útjának, történetének jelentését és jelentőségét. Ezt azért emelem ki, mert meglátásom szerint a 2. rész nemcsak történeti beszámoló, hanem egyben *bázis, kiindulópont, sőt visszatekintő és visszavetítő summázás* is. Ezt az általánosan elfogadottnak tekinthető álláspontot az a nézet támasztja alá, hogy az ApCsel-ben közölt apostoli igehirdetések nem feltétlenül történeti elhangzásukban álltak Lukács rendelkezésére, hanem az általa (is) ismert apostoli, ősegyházi igehirdetésekből állította össze őket, s így bizonyos szempontból ezek (is) summázások. Azaz teológiai koncepcióval összeállított s ezt a koncepciót következetesen összefoglaló tanítások.² De ugyanígy elfogadott az a nézet is, hogy az ApCsel nem egy teljességre törekvő történeti mű,³ hanem azokat az eseményeket sorolja fel, amelyek az egyház alakulására nézve döntő és sorsfordító jellegűek voltak, tehát a 2. rész ezeknek szolgál kiindulópontul, alapvetésül. Lássunk hát néhány megjegyzést, igazoló kísérletet ennek megvilágítására.

1. A pünkösdkor megemléltet megszólítottak szinte egy teljes etnikai körképet adnak: sok kegyes (εὐλαβεῖς – 2,5) az ég alatt lévő minden népből. A szöveg ugyan előbb ott élő zsidókat említ, de nem lehet igazán eldönteni, hogy vessző kell-e a két csoport, a Ἰουδαῖοι és az ἄνθρωποι εὐλαβεῖς közé, vagy pedig értelmező pontosvessző. (A Magyar Bibliatanács fordítása ekképpen dönti el ezt a kérdést: „Sok kegyes zsidó férfi tartózkodott akkor Jeruzsálemben azok közül, akik a föld min-

¹ Az ApCsel „a Szentlélek evangéliuma. [...] történeti eseményről számol be, és igénybe is veszi a korabeli történetírás eszközeit, alkalmazkodik a kor irodalmi termékeinek formai kellékeihez (ld. Lk), azonban ebben a keretben egy speciális történeti-teológiai szemlélet érvényesül. *A könyv bizonyágtétel a feltámasztott és megdicsőült Krisztusról, aki a Szentlélek által, emberi eszközök igénybevételével munkálkodik az egyházban és általa a világban.*” Lenkeyné Semsey Klára: Az apostolok cselekedeteiről írott könyv magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. Jubileumi kommentár. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1962, (135–172) 135.

² Az ApCsel beszédeire nézve ld. Stähelin, Gustav: *Die Apostelgeschichte*. Das Neue Testament Deutsch 5. 14. Auflage. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1975, 234. (*Die Reden in der Apg.*). Schneider, Gerhard: *Die Apostelgeschichte*. I. Teil. *Einleitung, Kommentar zu Kap. 1, 1–8, 40*. Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Band V. Herder, Freiburg–Basel–Wien 1980, 95–103. (*Die Reden der Apostelgeschichte*). Pesch, Rudolf: *Die Apostelgeschichte*. 1. Teilband (*Apg 1–12*). EKK, Band V. Benzinger Verlag, Zürich–Einsiedeln–Köln, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Flun 1886, 42–45. (*Die Reden*).

³ Lenkeyné Semsey Klára: *i. m.* 135.

den nemzete közt éltek.” A másik lehetőség ez volna: voltak Jeruzsálemben ott lakó zsidók, kegyes férfiak minden népből.) Majd a 10–11. versben ismét többféle képpen értelmezhető a szöveg: „a bevándorolt rómaiak” (οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι) önmagukban értelmezendők, vagy róluk mondja, hogy „zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok (Ἰουδαῖοί τε καὶ προσηλύτοι, Κρηῖτες καὶ Ἀραβες)”? Mivel a görög szövegben nincsenek írásjelek, mindegyik értelmezés lehetséges. Természetesen ez semmit nem változtat a szöveg mondanivalóján: felsorolja azokat a népeket és kegyességi típusokat, akik jelen lehettek. Talán szabad úgy értelmezni ezt a felsorolást, hogy ez egyben már az egyház kiterjedésének „kódolása” is.

2. Ugyanilyen összegzésnek tűnik Péter apostol pünkösdi prédikációja, amely ószövetségi bizonyítékok sokasága a Krisztus-esemény értelmezéséhez, s amely egyben a feltámadásra hivatkozó csendes apológia. Hogy itt mennyire teológiai koncepció alapján történt az összefoglalás, azt egy érdekes tény mutatja: miután csupa ószövetségi textus sorakozik fel a feltámadás bizonyítékaként, megdöbbenően ószövetségi a kommentálás is: „Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten” (2,16). Ugyanis ez tipikus „adoptációs formula” a krisztológiában, akárcsak a Lk 3,21–22-ben is, Jézus megkeresztelése alkalmával: „Történt, hogy az egész nép megkeresztelkedése után, amikor Jézus is megkeresztelkedett és imádkozott, megnyílt az ég, leszállt rá a Szentlélek testi formában, galambként, és hang hallatszott a mennyből: »Te vagy az én szeretett Fiam, benned gyönyörködöm.«” A preegzisztencia, a Szentlélektől való fogantatás, a szűztől való születés sem itt, sem a későbbi igehirdetésekből nem lelhető fel. Például az ApCsel 10,38-ben: „A Názáreti Jézust felkente az Isten Szentlélekkel és hatalommal...” Később Pál beszédeiben is csak a feltámadás a fő bizonyíték, amikor Jézus személyének hirdetéséről van szó. Talán túl élesnek tűnik ez a következtetés: mivel szintén általánosan elfogadott nézet, hogy az evangélista a már irodalmi formát nyert gyermekségtörténeteket vette át és illesztette az evangéliumába, ezért a gyermekségtörténetek nem érintik az ő teológiai koncepcióját. Még élesebben: a később beillesztett gyermekségtörténeteket Lukács nem harmonizálta a már kész evangéliumának szövegeivel. Ezzel persze nem azt akarom állítani, hogy a gyermekségtörténetek nem tartoznak Lukács evangéliumához, azaz a keresztyén hit alapjaihoz. Csupán annyit állapítok meg, hogy a gyermekségtörténetek itt nem jutnak szerephez egy különben kerek teológiai koncepcióban.

Exkurzusként hadd hivatkozzam arra, hogy több tudós szerint Máté és Lukács gyermekségtörténetei is már a hellenizmusra való kitekintéssel illeszkednek egy szerző teológiai koncepciójához. Oscar Cullmann szerint a gyermekségtörténetek

nemcsak proklamálják Jézus istenfiúságát, hanem magyarázzák is azt,⁴ illetve szemléletessé teszik a hellenista olvasó számára. Ez részünkről természetesen nem a gyermekségtörténetek tartalmának elutasítását jelenti, hanem arra utal – különösen Lukács esetében –, hogy Jézus születésének „titka” még nem volt rész az azoknak az első íghirdetéseknek és koncepcióknak, amelyek személyéről szóltak. Már Pál apostol leveleiben is olvashatunk Jézus Krisztus preegzisztenciájáról, a teremtésben való résztvételéről, viszont a Szentlélektől való fogantatásról, szüztől való születésről még nem. Majd amikor a Lélek „elvezet a teljes igazságra” (Jn 16,13), akkor válik teljessé a róla szóló kérügmá.

3. A gyülekezettről szóló 2,42 skk versek is összefoglaló „összképet” nyújtanak. Az itt említett tények felsorolása, az apostoli tanítás, a közösség gyakorlása, a kenyér megtörése, az imádkozás, majd diakónia a pünkösdi esemény után következik. A maga összegzésével ez a perikópa is kiindulópont a könyvben leírt későbbi történésekhez.

A fenti megjegyzésekkel azt a nézetemet kívántam megalapozni, hogy a Péter beszédének keresztelezésről szóló mondatára is úgy lehet tekinteni, mint amelyek a születőben lévő egyház, sőt már nem is csak „őssejt-egyház”, hanem a *kialakult egyház* állásfoglalása és gyakorlata. Itt egy „teljes körű” leírást találunk a keresztelezésről, annak szinte a liturgiájáról. A későbbi események során még sokszor találkozunk a keresztelessel az ApCsel-ben, de azok általában rendkívül szűkszavúak. A körülmények leírása a legtöbb esetben csak vázlatos vagy éppen hiányos, és a keresztelezés „kivitelezése” is sok kérdést hagy válasz nélkül. Vajon volt-e előzménye a tanításban? Történt-e kézzátétel a keresztelezés alkalmával? Csak néha találkozunk a Szentlélek kitöltésével. Péter apostol formulájának említése, gyakorlása, használata szöveg szerint nem mutatható ki a későbbiekben. Ezért érzem fontosnak az ApCsel 2-ben leírt perikópa és formula *manifesztumjellegét*. Miután ezt a könyv olvasója már ismeri, a későbbi rövid, szűkszavú leírásokat is ki tudja tölteni vagy bővíteni ezekkel a lényeges momentumokkal. Nem látok tehát problémát abban, hogy mit nem találunk majd a későbbi leírásokban. Vegyük azonban sorra a Péter apostol által használt formula elemeit.

Az ApCsel 2,38–40

Péter tanításának első eleme a megtérés: „térjete meg”. Ez ősidóktól, a prófétáktól fogva Keresztelő Jánosig alapvető követelménye volt az Istenhez való közeledésnek. Erről nem kívánok részletesen beszélni, hiszen teológiai gondolkozásunk és fogalmaink egyértelműen használt fogalma. Csupán a görög kifejezés,

⁴ Cullmann, Oscar: *Az Újszövetség krisztológiája*. Ford. Szathmáry Sándor. Nemzetközi teológiai könyv, 6. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1990, 274.

a μετάνοια (μετά+νοῦς) miatt jegyzem meg, hogy jelentésének tartalmát inkább az ószövetségi שׁוּב, vagyis az életvitelében bekövetkezett fordulat adja, semmint a görög szó, amelynek második tagja, a νοῦς az értelem, az elme, a gondolkozás megváltozását fejezi ki.⁵ Valószínűleg Péter szavaiban sincs más jelentése, mint ami az általános bibliai tartalom.

„...keresztelkedjete meg” – folytatja magától értetődően Péter apostol. A megkeresztelkedés a megtisztulás és egyben a meghalás és feltámadás processzusának szimbolikus kiábrázolása. (A meghalás és feltámadás gondolata majd a Római levélben jelenik meg nagyon nyomatékosan.) De a szimbolikus kifejezés mégis magyarázatot igényel. Ez a keresztelés gyakorlati kivételre érthető, hiszen a megtisztulás még a bemeztetés esetén sem történik meg gyakorlatilag, sem pedig a meghalás és a feltámadás. Viszont a kort jól ismerő szakemberek azt mondják, hogy akkoriban még ismeretlen volt a „tisztán szimbolikus” cselekmény, és minden szónak, cselekménynek tartalmát, komolyságát és gyakorlati elkötelező voltát magától értetődőnek tartották. Ennek megerősítéséhez két bibliai tényre hivatkozom.

Az adott, kimondott szó megváltozhatatlan, érvényes, hatékony. Bár Izsák megtudja, hogy Jákób csalással szerezte meg az áldást, már nem vonhatja vissza azt, és bármennyire is kéri Ézsau, „nincsen más áldása”. Jákóbot pedig mindennek ellenére az áldás kíséri.

Még nyomatékosabb analógia: a körümetelés, ami nemcsak hogy egy személy és egy közösség identitásának a jele, hanem életre-halálra szóló elkötelezettséget, sorsközösséget von maga után. Ebben a bibliai légkörben a keresztelés kérése vagy vállalása keményen és visszavonhatatlanul egzisztenciális döntés, és a keresztelés cselekménye elindít egy egész életre szóló útra. Természetesnek tartjuk, hogy ebben az időben még szinte kizárólag felnőtteket kereszteltek meg.

„Jézus Krisztus nevében” – hangzik minden fordításunkban Károli Gáspártól kezdve. Görögül azonban a textus receptus ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, illetve a B és D kódexben és némely kéziratban ἐν τῷ ὀνόματι olvasható. (Emlékeztetőül: Máténál εἰς τῷ ὄνομα van, Eusebiusnál pedig ἐν τῷ ὀνόματι μου található.) Természetesen Péter arámul (vagy héberül) beszélt, és a kutatók megegyeznek abban, hogy minden bizonnyal שׁוּב lehetett az eredeti kifejezése. Ennek görög megfelelője az ἐπὶ prepozíció volna, amelynek sok jelentése van attól is füg-

⁵ A görög μετάνοια nem fejezi ki az életforma, az erkölcsi magatartás gyökeres megváltozását, a שׁוּב viszont egzisztenciális odafordulást, az Isten akarata szerinti engedelmességet jelent. Ld. Behm, Johannes: μετανοέω, μετάνοια, III. In: Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band IV. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1966, (392–1004) 975–976. Würthwein, Erns: μετανοέω, μετάνοια, B II. 2a. Uo.: (976–985) 982.

gően, hogy accusativus, genitivus vagy dativus a vonzata. Itt dativus a vonzata. Walter Bauer szótárát figyelembe véve az értelme leginkább „valakinek szemé-lyére, hatalmára való tekintettel”.⁶ Feltételezem azt a jelentést is, hogy ez a szöveg *Jézus nevének kimondását is magában foglalja*, s akár mind a keresztelő, a liturgus, mind pedig a keresztelendő szájából el kellett hangoznia ennek a névnek. Ezt ugyanis az etióp kincstárnok megkeresztelésének esetében⁷ és másutt is kifejezetten olvashatjuk. Csupán érdekességül említtem, mert nem hiszem, hogy itt teológiai relevanciája volna, hogy itt nincsen triadikus formula, és variánsként is csak „az Úr nevére” fordul elő.

Az εἰς τῷ ὄνομα változat esetében azt kell megállapítanunk, hogy εἰς prepo- zíciónak is sokféle jelentése van, és hogy alapvetően ok- és célhatározói funk- cióval rendelkezik. Itt az εἰς prepozíciónak Jürgen Roloff szerint is a kauzális, illetve finális⁸ jelentését lehet érvényesíteni: megkeresztelve őket, hogy megva- lósuljon a Jézussal való közösség; illetve megkeresztelve őket, hogy ez a közös- ség megvalósítsa feladatát, rendeltetését.

Az ἐν τῷ ὀνόματι-nak valószínűleg nem a **לְשֵׁם**, hanem a **בְּשֵׁם** lenne a meg- felelője „nevében” jelentéssel. Persze nincs nagy vagy kibékíthetetlen ellentét a két kifejezés között, viszont főleg a magyar szöveg és ennek jelentése érdekében ér- demes jelezni a különbséget. Amennyiben az ἐπί prepozíció szerint értelmezzük, akkor azt fejezi ki, hogy Jézus személyére, hatalmára tekintve történik a cselek- mény. Ha pedig az ἐν prepozíció szerint, akkor felmerül az az értelmezési lehe- tőség is, hogy maga a cselekmény történik „Jézus nevében”, azaz ennek a cselek- ménynek maga Jézus az alanya, a végrehajtója, és az egyház csak a tőle kapott felhatalmazást gyakorolja. Itt hadd említsük meg, hogy a mi református litur- giánk is gondol erre, amikor passzívumban (passivum divinumban) fogalmaz: „befogadtassék” (tudniillik a megkeresztelendő az egyház közösségébe). Ugyanis

⁶ Ld. ἐπί, II. mit dem Dativ 3. In: Bauer, Walter: *Griechisch–Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. Zweite, völlig gearbeitete Auflage zu Erwin Preuschens Vollständigen Griechisch–Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Verlag von Alfred Töpelmann, Gießen 1928, (443–450) 447.

⁷ ApCsel 8,37–38: „Ezt mondta neki Fülöp: »Ha teljes szívedből hiszel, akkor lehet.« Az pedig így válaszolt: »Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia.« Megparancsolta, hogy álljon meg a hintó, és leszálltak a vízbe mind a ketten, Fülöp és az udvari ember, és megkeresztelte őt.”

⁸ Roloff, Jürgen: *Die Apostelgeschichte. Übersetzt und erklärt*. 17. Auflage. Das Neue Testament Deutsch. Teiband 5. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1981, 62.

Roloff, Jürgen: *Die Kirche im Neuen Testament*. Grundrisse zum Neuen Testament. Das Neue Testament Deutsch. Ergänzungsreihe, Band 10. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1993, 62.

nyilvánvaló, hogy nem az egyház fogad be valakit, hanem az Úr hív el valakit az egyház tagjává.

Ugyanitt azt is kívánom megjegyezni, hogy számomra nagyon furcsa, hogy kereszteleési liturgiánk egy kérdést ír elő a szülők fogadalomtételének a bevétele előtt: „*Akarjátok-e*, hogy gyermeketeket a keresztség által az Atya, Fiú, Szentlélek Isten közösségébe, a keresztyén anyaszentegyházba befogadjuk?” Nem akarok sem liturgiát módosítani, sem dogmatikus felhangokat megütni, de a lényeg mégiscsak így hangozhatna: Kéritek-e, hogy befogadtassék...? Így az ígélet majdani beváltása sem az egyház parancsaként, követeléseként jelenik meg a következő években és a konfirmációban, hanem annak a kérés természetes következményeként kell megtörténnie.

Mivel mindhárom fentebb említett görög kifejezés megtalálható az Újszövetségben, azt hiszem, mindhárom lehetséges értelmezést meg lehet tartanunk. A kereszteleés Jézus Krisztus személyére és hatalmára, a vele való közösségre nézve történik, róla szóló hitvallás a megkeresztelt és a közösség részéről, és a cselekmény igazi alanya maga az Úr.

„Bűneitek bocsánatára (εις ἄφεσιν ἁμαρτιῶν) – folytatódik Péter apostol kereszteleési formulája, amely Keresztelő János szavait is követi (Mk 1,4). Itt tehát szintén az εις prepozíciót találjuk, és a három szó értelme ez: a bűnbocsánat ígéretére, reménységére és valóságára tekintettel. Itt eltérés van a római katolikus és a protestáns értelmezés között, ami a protestánstól eltérő római katolikus sákramentumfogalomra vezethető vissza. Ezért nem érzem feladatommak, hogy ebbe részletesebben belemerüljek. Viszont meg kell jegyeznem, hogy nem érzem igazán tisztázottnak a magunk álláspontját a szent cselekményeink hatásmechanizmusát illetően. Egy analógiát említek a saját felfogásom szerint: az esztergomi gyülekezetben a Róm 8,1–2 szavait használjuk az úrvacsorai bűnbocsánat-hirdetés folytatásaként: „Nincs tehát most már semmiféle kárhoztató ítélet azok ellen, akik Krisztus Jézusban vannak, mivel az élet Lelkének törvénye megszabadított téged Krisztus Jézusban a bűn és halál törvényétől.” Kijelentés, parancs és ígélet van ebben mondatban. Proklamációként nem az addig elkövetett bűnök eltörlésére használjuk, viszont a szertartás mégis többet sugall vagy mond így, mint esetleg egy csupán eszkatologikusan felfogott ígéretet. Azaz a bűnnek a halált, kárhoztatot (κατάκριμα) eredményező hatalma már most érvényét veszti azok felett, akik Krisztus Jézusban vannak, és ennek teljes, végérvényes megvalósulása természetesen eszkatologikus esemény lesz. Péter apostok formulájával kapcsolatban is szívesen alkalmazom a „proklamáció” jelentést a bűnbocsánat hirdetésének értelmezésére. Ugyanis arra akklamációnak kell következnie, azaz a proklamációnak „hatástörténete” van, ami mégiscsak izgalmas és elgondolkoztató. Egyébként

arra is lehet gondolnunk, hogy a bűnbocsánat proklamálását általában meg kell előznie a bűnvallásnak, azzal pedig nyilván a megtérés is együtt jár. Erre az ApCsel 3,19-ben is találunk anyagot. Általában pedig a megtérés, a bűnbánat, a bűnvallás és a bűnbocsánat hirdetése – a sorrendtől néha függetlenül – egy és ugyanazon esemény elválaszthatatlan részei hitünkben, gyakorlatunkban és tapasztalatunkban.

A következő tartalmi elem a *Szentlélek ajándékozása*. Ez a történeti Jézus ígérete (Lk 24,49), majd az egyház sokszori boldog tapasztalata. Erről szolt már Keresztelő János is. Az Újszövetségben ezenkívül az ApCsel 10-ben és 19-ben olvasunk arról, hogy a kereszttel együtt – akár megelőzően, akár azt követően – valószínűleg és nyilvánvalóan kitöltötték a Lélek.⁹ Amúgy pedig a Krisztushoz, Krisztus testéhez való tartozás egyik és nem feltétlenül látványos következménye a Lélek vezetése, áldása, illetve adományainak, a karizmáknak a megjelenése. Erről Pál apostol levelei is sok anyagot közölnek. Megjegyzem: az Újszövetség felől nézve szó sem lehet a víz- vagy lélekkeresztés megkülönböztetéséről, illetve ellentétéről.

„Tiétek az ígéret, és a ti gyermekeiteké” – folytatja Péter apostol. Ez magától értetődő. Jeruzsálemben vagyunk, Péter a Keresztelő szavait ismétli, előbb pedig az ószövetségi ígéretek sorolta fel. Ebben a szövetség gondolata és ténye jut kifejezésre. S ha arra gondolunk, hogy a pünkösdi történetben Lukács hányféle etnikumot sorol fel, akkor is fontos marad, hogy Péter nem Izráel ellen fordítja a szövetség gondolatát, hanem annak folytatásaként. Később neki is lesz még tanulnivalója például Kornéliusz esetében (ApCsel 10.).

Miután Péter apostol más szavakkal is beszélt a hallgatósága lelkére, végül ekképpen kérte őket: „Szabaduljatok meg végre ettől az elfajult nemzedéktől.” Ez sem Izráel ellen szól, hanem a „megújulási mozgalom” szava, a „minőség” követelése, egyébként egyenes folytatása a már felidézett jóéli proféciónak: „De megmenekül mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét” (Jóél 3,5). Ugyanakkor szintén azt fejezi ki, amit már a bűnbocsánattal kapcsolatban igyekeztem megfogalmazni: a bűn ítélet alatt áll, de az ítélet végrehajtása kegyelemből nem következik be azokon, akik Krisztus Jézusban vannak (Róm 8,1–2).

Érdekes és érdemes összehasonlítani a történeti könyvek textusait. Keresztelő János elindít egy megújulási mozgalmat, hívogat, előkészíti a minőség forradalmát. Amikor pedig megjelenik Jézus, ez a hívogatás, az irányzat megkapja a megújulás eszközlőjét, végrehajtóját Jézus személyében. Őt kell felismerni és

⁹ „Az a néhány eset (ApCsel 8,16; 10,44; 19,2–6), amikor a Lélek ajándéka nem kapcsolódik össze a kereszteléssel, indokolt »kivételnek« minősül.” Schneider, Gerhard: *i. m.* 277.

megvallani Márk formulájában (Mk 1,1–8). Máténál egy manifesztum, egy küldetés hangzik el Jézus követői számára, s ebben a formulában a tanítványság jelenik meg a Jézussal való közösség tartalmaként, s annak mindörökre szóló testi és lelki, egyéni és közösségi kihatása (Mt 28,18–20). Péter szavai szintén manifesztum-jellegűek, ugyanakkor hívogatás is van bennük, akárcsak korábban Keresztelő János szavaiban. Meglepett és kereső emberek kérdezik: mit cselekedjük? Az egyház pedig részben hívogat, részben pedig már tartalommal is kitöltve tanít arról, hogy mit jelent a keresztség. Jézus már megjelent, már feltámadt és a mennyben uralkodik. Hozzá hív az egyház, róla vall és segít vallást tenni, és a keresztség abba a közösségbe integrál, amelyet ekkor már Jézus Krisztus egyháza testesít meg. Márk a hitről, Máté a tanítványságról, Péter az integrálásról ad kijelentést.

Jánostól Péterig négy különböző történeti szituáció, négy kereszteléshez kapcsolódó formula áll előttünk egyre gyarapodó tartalommal, távlattal és alakuló közösséggel. Az ApCsel-ben ennek folytatásaként találkozunk még a keresztelésről szóló alkalmakkal, s majd az apostoli levelekben inkább individuális, kegyességbeli bensőséges szituációk variációiban tűnik fel a keresztség gyakorlata, de nem annyira közösségépítő szerepével, hanem inkább a Krisztussal való koinónia egzisztenciális jelentőségének hangsúlyozásával.

Az apostolok cselekedeteinek további perikópái

Miután a 2,38–40 perikópa lényegében eligazít a keresztelést illetően, az ApCsel további részeiben inkább csak tényszerű leírásokat találunk a keresztelésről, bár némely esetben még gyakorlati és elvi problémák felvetésével és megoldásával is segít jobban megragadni a lényegét. Ezekre majd külön is szeretném felhívni a figyelmet. Ha azonban a leírásokat „hiányosnak” találjuk, mert a 2,38–40 szerinti lépések úgy és olyan sorrendben nem fordulnak elő, ezt ne tekintsük problémának, mert az itt tárgyalt perikópákban már nincs alapvetés és összegzés. Azonkívül azt is fel lehet tételeznünk, hogy a hiányzónak vélt lépések valójában meg is történtek, legfeljebb nem voltak igazán fontosak, relevánsak abban a helyzetben, és ezért nem említi őket a szöveg.

A samáriai misszió (ApCsel 8,4–25)

A leírás szerint Fülöp diakónus elmegy „Samária városába”, ahol Krisztust hirdeti. (Felvethető a kérdés, hogy ez a helymegjelölés mennyiben jelenthet várost, ugyanis ekkoriban Sikem volt az „igazi” samáriai központ, vagy pedig általában Samária területére kell gondolnunk. A 14. versben már nem Samária városáról van szó, hanem azt a megállapítást olvashatjuk, hogy „Samária befogadta az Isten

igéjét”).¹⁰ Ez azonban semmit nem változtat a lényegen. A leírás semmit nem közöl Fülöp igehirdetésének tartalmáról, pedig kíváncsiságunkat elégitené ki, ha megtudnánk, hogy például a samaritánusok által várt Táhév (Messiás)¹¹ megváltó személyéhez kapcsolta-e a Jézus Krisztusról szóló igehirdetését vagy pedig nem. A kommentálók is felteszik ezt a kérdést, a magam részéről viszont nem tartom lényegesnek ennek a kérdésnek a megválaszolását, és feltételezésekbe sem kívánok bocsátkozni, ugyanis Fülöp igehirdetését jelek, az ördögűzés és gyógyítási csodák kísérik, azaz tevékenysége és hatása Jézus és az apostolok cselekedeteinek kontinuitását emelik ki. A Jézus Krisztus nevééről szóló evangéliumot hallgatva és befogadva sokan megkeresztelkedtek, tehát mindenképpen a történeti és feltámadt Jézus hirdetése hangozhatott el. Simon mágus is megkeresztelkedett. Tehát mintha minden problémátlan lenne, viszont a történet ettől kezdve lesz számunkra érdekes.

Miért kellett Fülöp után küldeni Pétert és Jánost? Mennyiben függ össze a két apostol személyével a Lélek megjelenése? Hiszen a történet folytatásából tudjuk, hogy az etióp kincstárnok megkeresztelésének útjára a Lélek vezette (tovább) Fülöpöt. Vajon valóban a kézrátétel aktusa jelenti vagy valósítja meg a Lélek közlését? Péter apostol formulája éppen erről nem mond semmit. Valójában az általam használt irodalom sem válaszol ezekre a kérdésekre. Ezt nem azért említettem, mert én szeretném megválaszolni ezeket a kérdéseket, hanem azért, mert ez a perikópa valamit sejtet az alakuló egyház életéből és helyzetéből.

Hogy mire gondolok? Még ha kissé anakronizmus is itt, de kénytelen vagyok az egyház szó szerint *apostoli* voltára hivatkozni. Már Jézus életében előfordult, hogy valaki az ő nevében űzött ördögöt, és nem a tizenkét tanítvány sorába tartozott. Szóvá is tették ezt: „»Mester, láttunk valakit, aki a te nevedben űz ki ördögöket, de megtiltottuk neki, mert nem követ minket.« Jézus azonban ezt mondta neki: »Ne tiltsátok el, mert aki nincs ellenetek, az veletek van.«” (Lk 9,49–50; vö. Mk 9,38–41) Azonban Jézus nem tekintette sem ellenfélnek, sem illegitimnek őt, mivel az ő nevében cselekedett. Később Efézusban voltak olyanok, akik visszaéltek Jézus nevével (ApCsel 19, 8–20). Itt Fülöp se nem ellenfél, se nem versenytárs, és amit tett, nem volt illegitim az apostolok szerint, viszont nem is apostol, és lám, nem is töltetik ki a Lélek! Ezért kell az apostoli kör küldötteinek Samáriába

¹⁰ Vö. Roloff, Jürgen: *i. m.* 133.

¹¹ Stähelin, Gustav: *i. m.* 119. A samaritánusok prófétái és királyi méltósággal felruházott messiására, a Táhévre nézve ld. Oepke, Albrecht: ἀποκαθίστημι, ἀποκατάστασις címszó. In: Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band I. W. Kohlhammer GMBH, Stuttgart–Berlin–Kül–Mainz 1966, (386–392) 386– 387.

menni és a kézrátétellel konfirmálni, megerősíteni Fülöp keresztségét.¹² De valószínűleg megoldatlan marad a kérdés, hogy tulajdonképpen mit jelent az apostolok „fennhatósága”. Vizitátorok, szuperintendensek, jogi vagy csak spirituális vezetői szerepük van? Erre a szakirodalom nem ad választ, de az eseményt fontos jelzésnek tekintik. A keresztelezés itt láthatóan az „egyetemes egyházba” való betagozás aktusa. Ezzel kapcsolatban Jörgen Roloff az „egyház egészét” említi, ugyanakkor a jellemzően *két személy*, Péter és János kiküldésében a „lelki felvigyázói szerepet” érzi.¹³ Gustav Stähelin még felveti azt is, hogy itt talán a zsidó–hellenista ellentét egyik késői visszavetítésével volna dolgunk.¹⁴ Ezt a magam részéről elvetem, hiszen éppen hogy nem ellentétről, hanem Fülöp tevékenységének legitimálásáról szól a történet. Persze továbbra is fennmarad a kérdés, hogy ez miért nem történt meg az etióp kincstárnok megkeresztelése esetében. Egészen a végletekig élezve a gondolatot ezt kérdezhetjük: ha ez az esemény legitimáció és egyben útmutató esemény, akárcsak az ApCsel sok már története, akkor az etióp kincstárnok esetében már nem kérdés Fülöp legitimációja? Hagyjuk függőben a választ.

Az etióp kincstárnok megtérése (ApCsel 8,26–40)

Ha arra gondolunk, hogy a samáriai misszió jelentette az etnikai határok átlépését, akkor itt fokozódik a történet útmutató, előre mutató, meghatározó jellege: nemcsak idegen származású emberről van szó, hanem hivatali helyzetéből fakadóan egy eunuchról, aki az ószövetségi törvények szerint rituálisan alkalmatlan az Istennel való szövetségre (5Móz 23,2). Azonban vannak prófécia, amelyek ennek kegyelmes megszüntetését hirdették. Elsősorban Deutero-Ézsaiásnál fordulnak elő ilyen textusok. Gottfried Schille kimutatja, hogy a Septuaginta (LXX) többször tendenciózusan fordít így, de az Ézs 56,3–4 ennél is többet mond:

„Ne mondjon ilyet az idegen [בְּיָהוּדָה], aki az ÚRhoz csatlakozott [הַגֵּלִיטָה אֶל־יְהוָה]: Bizonyára elkülönít engem népétől az ÚR. Ne mondja a herélt [הַסְרִיס] sem: Én már kiszáradt fa vagyok!”

μη λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκειόμενος [csatlakozott] πρὸς κύριον Ἀφοριεῖ με ἄρα κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ μη λεγέτω ὁ εὐνοῦχος ὅτι Ἐγὼ εἶμι ξύλον ξηρόν. (LXX Ézs 56,3)

¹² Vö. Schille, Gottfried: *Die Apostelgeschichte des Lukas*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament. Band 5. 3. Auflage der Neubearbeitung. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1989, 205.

¹³ Roloff, Jürgen: *i. m.* 135–136.

¹⁴ Stähelin, Gustav: *i. m.* 123–124.

A héber szöveg az idegenekről beszél, s ezt a LXX a „csatlakozottat”, a *prozeli-ta* (προσήλυτος)¹⁵ egyik szinonimájával (προσκεύμενος) fordítja, majd a 4. vers héberül is a *herélt* (סִרְיָה – LXX: εὐνοῦχος) befogadásáról szól. Majd a 6. vers ismét együtt említi az idegeneket és csatlakozókat mindkét szövegváltozatban. Erre az útra, egy idegen és egyben herélt ember tanítására és megkeresztelésére egyenesen a Lélek vezérli Fülöpöt.

Érdekes azonban figyelni arra, hogy a történet nem az etnikai különbségre, a heréltiségre, a Törvényre vagy a prozelitizmusra nézve ad kijelentést, hanem az a központi kérdése, hogy van-e akadálya az etióp megkeresztelésének („Mi akadálya annak, hogy megkeresztelkedjem?” – τί κωλύει με βαπτισθῆναι; 8,36). Mintha egy keresztelési liturgia szertartásos, „kötelező” kérdése lenne ennek hátterében.¹⁶ És nem is arra kell választ kapni, hogy amennyiben valaki nem prozelita, lehet-e legalább „kegyes” (εὐσεβής)¹⁷ vagy „istenfélő” (φοβούμενος τὸν θεόν)¹⁸ a minősítése. A döntő kérdés itt az, hogy a keresztséget felvenni óhajtó személy eljutott-e Jézus ismeretére, és hitvallást tesz-e róla: „»Ha teljes szívedből hiszel, akkor lehet.« Ő pedig így válaszolt: »Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia.«” (8,37) Ugyanis ezt az eseményt hosszan készítette elő az etióp kincstárnok jeruzsálemi útja, Ézsaiás könyvének olvasása és Fülöp tanítása. Az etióp kincstárnok ezen az alapon tud az itt kimondott liturgiai kérdésre válaszolni. Ebben a magyarázatban, illetve tanításban az egyház is megjelenik. Az ószövetségi ígéretek értelmezéséhez szükség van az egyház hitére, ezúttal különösen a kérégma konstans alkotórészének, a szenvedő és mégis diadalmas Szolgának a hirdetésére (vö. Péter beszédével; ApCsel 2,14–36). Itt tehát szó szerint jelenik meg, hogy a keresztelés előfeltétele a Jézus Krisztushoz kötődő hit. Ezen az sem változtat, hogy éppen ez a hitvallás hiányzik sok jelentős kéziratból. A kéziratok nem véletlenül egészítik ki logikusra és érthetőre a perikópa rövid szövegét, és ezzel emelik ki a történet üzenetét.

A Lélek kitöltésének elmaradása talán azzal oldható fel – ha egyáltalán valóban elmaradhatott –, hogy a Léleknek ez az ajándéka általában a közösségeknek,

¹⁵ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. [ThWNT] Band VI. W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart–Berlin–Kül–Mainz 1965, 727–745.

¹⁶ Roloff, Jürgen: *i. m.* 142.

¹⁷ Foerster, Werne: εὐσεβής. In: *ThWNT*, VII., 1966, 175–190.

¹⁸ Α φοβούμενος τὸν θεόν terminus technikusként használatos azokra az istenfélő pogányokra, „[...] akik a prozelius fokon innen (nem a teljes törvénytartás kötelezettségének fókán, ld. még σεβόμενοι τὸν θεόν) tartoztak Izráelhez, mintegy »szimpatizánsakként« ApCsel 13,16 [...]» φοβέω. In: Varga Zsigmond J. (szerk.): *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1996, (989–990) 989.

csoportoknak adatott, itt pedig egyetlen személyről van szó.¹⁹ Ugyanakkor láthatjuk, hogy a Lélek irányítja az egész történetet, és erre tér vissza a befejezése is. Bár némileg helyes az a vélemény, hogy itt szintén a Fülöp által végzett misszió és keresztelés legitimálását kell látnunk a történet súlypontjában, mégis örömmel láthatjuk, hogy az ismeret, a tanítás, (a liturgikus kérdés), a hitvallás és a kereszteleési aktus szép sorban kapcsolódnak egymáshoz. Ez a cseleménysor is erősíti Fülöp szolgálatának legitimitását.

Saul megkeresztelése (ApCsel 9,17–19)

A Tarsuszi Saul, a majdani Pál apostol megkeresztelését az ApCsel 9,1–30 perikópában olvashatjuk, amelyet a „Saul megtérése” címmel szoktak említeni. Nem a keresztelés a perikópa témája. Közelebbről a 9,10–19, még közelebbről a 17–19. versekben lejegyzett eseménysorban olvashatjuk a megkeresztelését is (18. v.). Tehát Saul megtéréseinek kettős síkú és gyönyörűen megfogalmazott története csak megemlíti az ő megkeresztelését is. Kornélius (10. fej.) és Péter szabadulásának történetében (12,6–19) is találkozunk ezzel a művészi vonalvezetéssel:²⁰ látomásban kapott útmutatás vezet gyakorlati tettekre. A történet többi motívuma hangsúlyosabb: a krisztofánia, a vakság, a kiválasztásról szóló kijelentés, Anániás vonakodása, a betegségből való gyógyulás (vö. a Tobit 11.), majd a Pállá lett Saul további sorsa. Egyébként igaz az a megállapítás, hogy Pál megtéréseinek és élményének elsődleges leírását leveleiben lelhetjük fel. Ilyen szempontból az ApCsel szekunder anyag.²¹ Ugyanakkor látnunk és láttatnunk szükséges azt is, hogy a keresztelés körül mennyi mindennek van szerepe: Saul már ismeri Jézus Krisztust, még ha eddig félre is ismerte, majd jelenlétét és hatalmát saját fizikai testében és nyilván lelki életében tapasztalta meg. Úgy tűnik, hogy Anániás kézrátétele kettős szerepet tölt be: a vakság gyógyítását és a Szentlélek közlését.

Kornéliusz és házanépe megkeresztelése (ApCsel 10)

Itt a „háznép”, az οἶκος (2. v.) nem a szűkebb családot jelenti, hanem rokonok és barátok összehívott gyülekezete (a szolgálkkal együtt). A történet helye elgondolkodtató az ApCsel kanonikus sorrendjében. Talán csak az segít megérteni, elfogadni ezt, hogy Lukács többféle anyagot gyűjtött össze: a Péter-hagyományt, István vértanú és Fülöp elbeszélését, Pál megtéréseit. Anyagát nem állította feltétlenül kronológiai vagy logikai sorrendbe. Ugyanis a nem zsidókkal való találkozás, sőt a velük történt együttműködés már eddig is előfordult. Igaz, hogy pünkösdkor

¹⁹ Roloff, Jürgen: *i. m.* 142.

²⁰ Schille, Gottfried: *i. m.* 222.

²¹ Uo. 225.

Péter „izraelita” férfiaknak szólítja hallgatóit, noha azok közt sok volt a prozelita. A gyülekezetben is ott van István és társai, bár ők valószínűleg már prozelitaként csatlakoztak az apostolokhoz. De az ő szolgálatuk már a nem héber özvegyaszonyokra irányult. A magam részéről valószínűnek tartom, hogy a gondozott özvegyek sem etnikailag, sem a prozelitizmus révén nem tartoztak korábban a zsidósághoz. Ugyanakkor itt, Kornéliusz esetében kifejezetten Péter kap személyesen látomást és utasítást ahhoz, hogy erre az útra lépjen. A 2. vers ugyan úgy mutatja be Kornéliuszt, mint „kegyest és istenfélőt” (εὐσεβῆς καὶ φοβούμενος τὸν θεὸν), csak éppen a „prozelita” jelző hiányzik a neve mellől. Jellemző volt arra a korra, hogy a Római Birodalom polgárai közül sokan kiábrándultak a görög-római vallás sokszínűségéből és elvi, etikai káoszából, rokonszenvet éreztek a zsidóság monoteizmusa és etikai komolysága iránt, de anélkül, hogy körülmetélkedtek volna s így prozelitákká lettek volna.²² Ilyen volt a kapernaumi százados is.

Visszatérve Péterhez, őt erre most (még) utasítani kell, hogy pogány ember házába lépjen, vagy azzal kapcsolatot tartson (28. v.). Tehát Kornéliusz bizonyonnyal nem volt több, mint a zsidókkal és hitükkel szimpatizáló római százados. „De nekem az Isten megmutatta” – mondja Péter a látomásra (28. v.), utalva arra, hogy ez a tradicionális korlátozás érvényét veszítette Krisztus után. Mindezt pedig már a keresztelés megtörténte előtt betetőzi a Lélek szuverén hatalma, megjelenése, és Isten ezzel is megmutatja Péternek és az egyháznak a megnyílt utat. „Míg ezeket a szavakat mondta Péter” (44. v.) már megjelent a Lélek pünkösdi módon. Tehát nem befejezett proklamáció és válaszként elhangzott akklamáció után, nem hitvallás és kiszolgáltatót keresztség után, hanem minden határt, etnikait, logikait, liturgikusait, „egyházjogit” átlépő dinamizmussal. A jelen lévő zsidók ámulattal veszik tudomásul ezt a tényt, köztük Péter is (45–46. v.). Mindenesetre megértik és elfogadják a jelenet útmutatását. Nem olvassuk szó szerint, hogy Péter kereszтели meg őket, bár ennek csak annyiban érzem fontosságát, hogy amikor a jeruzsálemi gyülekezet számadásra hívja Pétert (11. fej.), ott is csak a pogányok házába való belépést és a velük való együtt étkezést vetik a szemére, viszont a keresztelést nem.

Bármikor is történt ez az esemény a pünkösdi utáni és az apostoli zsinatot megelőző időszakban, ez is örökre szóló iránymutatás lett az egyház számára. Amint erre fentebb is utalta valamilyen összefüggésben már eddig is szerepeltek, szerepelhettek nem zsidó származásúak a történetekben, de ez most minden eddigit felülmúló esemény. Nem csak az apostolok, hanem a jeruzsálemi gyülekezet, azaz az „egyház” veszi tudomásul, hogy a Lélek ezt az utat és lehetőséget adja eléjük. Ami pedig a keresztelés tényét illeti, bár Kornéliusz kegyes és istenfélő életvitelét, a kérgőmában jelen lévő Krisztust és a dinamikusan megjelenő Lelket „előfelté-

²² Schille, Gottfried: *i. m.* 242.

telnek” tekinthetjük, végső soron az a lényeges, hogy Isten Lelke hajtja végre és legitimálja ezt a keresztelést, és pedig mindenféle emberi, liturgikus stb. előfeltétel nélkül, Péter pedig csupán eszköz ebben a történetben, természetesen a szó legnemesebb értelmében.

Hogy azért ne legyen hiányérzetünk a kereszteléssel korábban együtt említett tények felsorolásában, gondoljunk arra, hogy Pétert megkérik, hogy maradjon náluk néhány napig (48. v.). Így a néhány nap alatt bizonytalanságot is kaptak mind Jézus Krisztus személyéről, mind pedig a kereszteléssel együtt járó tanítvány-ságról.

Az a történet abban az összefüggésben is forduló- és csúcspont, hogy az ApCsel későbbi részeiben – kezdve az apostoli zsinat nem egészen egyértelmű döntésétől el egészen a keresztelést megemlítő szórványos perikópákig, a filippibeli börtönőr és háznépe megkeresztelkedéséig (11. fej.), a korinthusi eseményekig, Apollós és a még csak János keresztségét ismerők hívek esetéig (18. fej.) többé nem kerül elő az *etnikai kérdés*, sem pedig az, hogy a megkeresztelendők mennyiben vannak tisztában a zsidóság szövetségi, azaz ószövetségi gyakorlatával.

Ennyit találunk a kereszteléssel kapcsolatban az ApCsel első fő részét alkotó 1-től 12-ig terjedő fejezeteiben, amelyek a Péter apostol nevéhez fűzhető eseményeket írják le. A második fő rész Pál munkásságát beszéli el szinte teljes egészében, amelyben az Európába való érkezéstől kezdve maga Lukács is részes volt. Itt más munkatársakkal, más és más helyzetekkel és más gondokkal ismerkedhetünk meg. A kezdeti misszió áttörő jellege helyett inkább a „hogyan tovább”, valamint a térítő munka mellett nem csupán zsidók és keresztyének együttélése, hanem a zsidókeresztyének és pogánykeresztyének együttélése is nehézségekbe ütközik. Ez nemcsak befolyásolja, hanem tartalmilag is redukálja a keresztelésről szóló beszámolókat. Az említett új szituáció abban is meghatározó jellegű, hogy sem Pál, sem Lukács nem volt Jézus Krisztus földi működésének tanúja, így a történetekben nem esik szó a Krisztus-esemény lefolyásáról. Már csak a legbővebben közölt beszédben, amely a pizidiai Antiókhában hangzott el (13,16–48), olvasunk Keresztelő Jánosról, Jézus elítéléséről és feltámadásáról, de itt is az ószövetségi bázis és a keresztyén interpretáció a domináns. A későbbi ígéhirdetéseket tartalmilag szinte semmi sem található Jézus földi történetéből. Természetesen meggyőződésünk, hogy ezt is hirdették a páli misszióban, hiszen ez az „Ige szolgálóinak” feladata volt.

Keresztelési eseményről ugyan olvasunk ebben a fő részben is, de ezek pusztán tényközlések, amelyekben a megkeresztelkedés szinte a megtérés és hívővé lével szinonimája (Lídia, filippibeli börtönőr, korinthusi megtérők stb.). Ebből a fő rész-

ből két perikópára szeretnék még kitérni: az apostoli zsinatra, valamint Apollós és a még csak János keresztségét ismerő csoport történetére.

Az apostoli zsinat (ApCsel 15)

Az apostoli zsinatól szóló fejezet részben azért méltó figyelemre, mert nem említi meg a keresztséget. A jeruzsálemi gyülekezet zokon vette a Pál apostol által beindított misszió tényeit, s noha a misszió már Antiókiából²³ indult ki, „anya-gyülekezetként” viselkedett. Jeruzsálem volt az „apostoli közösség” centruma, ezért itt került sor a Pál apostol missziója által felvetődött kérdések megbeszélésére. A fejezet nagyon szűkszavú leírásából arról értesülünk, hogy a körülmételés gyakorlatának és a mózesi törvény előírásainak mellőzése volt a jeruzsálemiek kifogásának alapja (1. és 5. v.). Kornéliusz százados esetében sem olvasunk arról, hogy körül kellett volna metélnie, sem arról, hogy Péter a törvény minden előírásának betartására kötelezte volna őt. Minden bizonnyal ugyanaz a judaista szemlélet jelentkezik itt, mint amelyet Pál apostol később a galáciaiaknak írt levelében vitat, hogy tudniillik a pogány megtérőnek előbb prozelitává kell lennie, és csak ezután lehet az Krisztus egyházának tagja. (Természetesen tudom, hogy „egyháztagságról” beszélni itt anakronizmus.)

A fejezet szövege kérdéseket vet fel: kik voltak a gyülekezet elöljárói? Ugyanis az apostolok mellett a gyülekezet „véneit” (οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι – 6. v.) is megemlíti. Vajon valóban volt már szervezetbeli változás a gyülekezetben? Esetleg Jakab hatására jelent meg a zsidó közösségek hagyományos vezető testülete is? Kérdés az is, hogy egy vagy több alkalommal gyűltek-e össze. Az 5–6. vers között mintha ezt lehetne érzékelni. Ezekre a kérdésekre nem találunk biztos választ. Péter azután a pogányok hitéről, a Szentlélek adományozásáról, a szívek megtisztításáról beszél (6–11. v.). Ugyanakkor a hit és megtérés következményeiről, a tanítványság követelményeiről sem olvashatunk. Pál és Barnabás pedig a pogányok között történt csodákról tart beszámolót, másról ők sem beszélnek (4. v.). A lényegyet persze ez nem érinti: a Szentlélek hatalma igazolja a pogány-misszió eddigi gyakorlatát, még ha éppen a gyakorlatát nem is részletezi. De azután az összejövetel „zsinati nyilatkozata sem szól semmit a körülmételésről és a kereszteletről”, és nem hoznak döntést az „egyháztagság” tekintetében sem. Mindössze egy óvatos kompromisszumot ajánl Jakab: a pogányból lett keresztyének gondoljanak a minden városban velük együtt élő zsidókra, és a rituális, úgynevezett Noé-féle törvények meg nem tartásával ne botránkoztassák meg őket (19–21. v.).

²³ Az antiókhiai gyülekezet jelentőségéről ld. részletesebben Roloff, Jürgen: *i. m.* 222–224.

Ebben a kihirdetett döntésben nyoma sincs annak a feszültségnek, amiről Pál apostol ír majd a Gal 2-ben, persze annak az „engedménynek” sem, hogy ő teljesen szabad kezet kap a pogánymisszióra. Igazából azonban nem tudjuk, hogy a Gal 2. a zsinat előtti vagy utáni helyzetben született-e. A logikus az lenne, hogy a zsinat után, de akkor a judaisták álláspontja érthetetlen.

Gondolnunk kell arra is, hogy az ApCsel 21,20 skk-ben Jakab, éppen Jakab kéri számon a Jeruzsálembé érkező Pált: „Rólad pedig azt hallottuk, hogy a Mózesből való elszakadásra tanítod a pogányok között lévő zsidókat, és azt mondd, hogy ne metéljék körül fiaikat, és hogy ne zsidó szokás szerint éljenek” (21. v.). Pál apostol magatartása valóban érdekes. Timótheust körülmetéli, ugyanis zsidó anyja gyermeke, és vele megy a zsinagógákba is (ApCsel 16,1–4). Ugyanakkor Tituszt „csak azért sem” metéli körül, még „a befurakodott áltestvérek kedvéért sem” (Gal 2,3). Ugyanis neki az a véleménye, hogy akit körülmetélnek, az köteles az egész törvényt megtartani. Vajon lehet harmonizálni az ApCsel 16,2-t és a Gal 2,3–4-et? Hacsak az nem ad lehetőséget, hogy az ApCsel-t Lukács írja, a Galata levelet pedig maga Pál. Timótheus körülmetélése teljesen érthető gyakorlati szempontból, viszont az elvi háttér nem jelenik meg a leírásokban. Abban sem lehetünk egészen biztosak, hogy Jakab fentebb említett vádja valóban megtörtént esetekre épül, vagy csak „úgy hallotta” a judaistáktól.

Ezzel a perikópával kapcsolatban továbbra is csak a hiányt tudom kiemelni. Bármennyire is valós probléma az együttélés, vajon csak ennyi volt a probléma? Mit kell tudnia egy pogánykeresztyénnek a Krisztus-esemény ószövetségi bázisáról? Mit jelent egy pogánykeresztyén számára a történeti Jézussal való közösség, a tanítványság követelménye? Ha pedig megkeresztelésük alkalmával ők is részesültek a Szentlélek adományában, hiányzik-e még valami belőlük, például a zsidó rituális szokások kompromisszumszerű gyakorlása? Persze ezek a mai fogalmaink és gondolataink visszavetítései, és ezért sincs megnyugtató feloldás a problémára.

Apollós és a János-tanítványok (ApCsel 18,24–19,7)

Nyitott kérdésekkel szembesülünk az Apollós és a János-tanítványok helyzetéről szóló beszámolóban is. Lukács néha túl röviden fogalmaz, néha egyértelműnek tűnő kifejezéseket használ igazán nem egyértelmű helyzetekre, végül pedig igen messze vezető konzekvenciákra ad lehetőséget számunkra.

Apollósról azt olvassuk, hogy „alexandriai származású zsidó férfi, aki ékesen szóló, az Írásokban jártas ember volt” (18,24). Ez Alexandria felől nézve és a későbbi adatokra tekintve is bizonyosra vehető. Kérdéses marad, hogy ki és hogyan tanította az Úr útjára, hogyan tudott „helyesen” tanítani Jézusról, ha csak Keresztelő János keresztiségét ismerte. Keresztelő János tanítványainak nevezzük

a többi szereplőt is, de máig adós a kutatás ennek a fogalomnak a valós tartalmával. Elégedjünk meg azzal, amit már említettem, hogy egy megújulási mozgalom tagjai, akik a „minőség forradalmát” képviselik? Hogyan ötvöződhet Apollósban János próféta lelkülete és Alexandria nyitottabb, például allegorikus írásmagyarázati szemlélete Jézus útjának tanításában?

A rövid leírásból nem derül ki, legfeljebb csak valószínűsíthető, hogy a történet második felének szereplői Apollós igehirdetésére lettek hívőkké. Viszont velük kapcsolatban Lukács ilyen szavakat használ: „tanítványok” (μαθηταί), „hívőkké lettek” (vagy pontosabban: hitre jutottatok – οπιστευσαντες; 19,1–2), amelyek az ő szóhasználatában a „keresztyének” szinonimái. Sem Pál apostol munkatársai, Akvila és felesége, Priscilla (18,18.24–28) nem tekintik őket ellenfélnek, sőt integrálni akarják őket (19,7). Annyi bizonyos, hogy Keresztelő János mellől indultak, és nyilván a megtérés is megtörtént életükben. Azonban a gond egyrészt az, hogy még nincs tudomásuk a Lélek ígéretének beteljesüléséről. Amikor Pál apostol rájuk kérdez, hogy vettek-e Szentlelket, amikor hívőkké lettek, ők így válaszolnak: „Hiszen még azt sem hallottuk, hogy van Szentlélek” (19,1–2). Ez különösnek hangzik, hiszen Keresztelő János világosan beszélt arról, hogy akit ő hirdet, Szentlélekkel és tűzzel fog keresztelni (Mt 3,11; Lk 3,16). Eszerint nem lehetett tudomásuk a pünkösdi eseményekről? És Apollós sem tudott erről? Másrészt pedig hogyan lehet őket tanítványnak tekinteni, ha Jézusba vetett hitük csak az ígéretre épült, és nem a beteljesedésre? Végül Pál apostol felvilágosítja őket az „igazi” keresztyén hit mibenléte felől: „János, amikor keresztelt, megtérést követelt, de azt mondta a népnek, hogy abban higgyenek, aki utána jön, azaz Jézusban” (19,4). Ezután megkeresztelkedtek „az Úr nevére” (19,5). Itt szó szerint nem olvasunk arról, hogy Pál keresztelte meg őket, hanem (csak) arról, hogy „amikor rájuk tette a kezét, leszállt rájuk a Szentlélek, úgyszólván különböző nyelveken beszéltek [ἐλάλουν; tehát helyesen: szóltak], és prófétaáltak” (19,6).

Ennek a történetnek egyik fontos üzenete Keresztelő János és az egyház viszonyára vonatkozik. Némelyik kutató korábban azt a nézetet képviselte, hogy az egyház elfogadta János keresztségét. Nos, itt tisztán láthatjuk, hogy nem így volt. János keresztsége és az apostolok keresztsége között az volt a közös vonás, hogy mindkettőt „keresztelési fürdő” („Taufbad“) formájában gyakorolják – mondja Jürgen Roloff²⁴ –, aminek a görög megnevezése a βάπτισμα volt. (A „keresztelési fürdő” magyarul nem bizonyult megfelelőnek.) Ahogy Roloff értelmezi, ez a gyakorlat a bűnbánat és a megtérés keresztsége volt.²⁵ Néhány elejtett bibliai megjegyzésből és a történelemből tudjuk, hogy János mozgalma évtizedekig párhuzar-

²⁴ Roloff, Jürgen: *i. m.* 281.

²⁵ Uo. 282.

mosan futott az egyházzal, időnként szinte versenytársként is. Az Újszövetség és az egyház végül is maga alá rendelte János mozgalmát (Jn 3,22–36 skk).

Pál apostol kevésnek tartotta a bűnbánat keresztségét, mert a „megújulás” János szerinti értelmezése kevés Krisztus kereszthalálának és feltámadásának összefüggésében (ld. Róm 6.). Ugyanakkor mint János személye, úgy keresztsége is előfutára, kezdete lehet az egyházhoz tartozásnak.

Néhány teológus véleménye kissé teoretikusnak, illetve túlságosan kiélezettnek tűnik. Ugyanis Schille és Roloff²⁶ azon problémázik, hogy Lukács miért nevezi őket mégis hívőknek, tanítványoknak, holott Pál tanítása után veszik fel a keresztyén keresztségét. Schille arra utal, hogy Efézus és környéke sok tévtanító és tévtanítás területe volt. Nemcsak a 19. részből tudunk erről, hanem a Kolossé levél, a Pásztori levelek, a Jelenések 1–3 és Ignatius nyomán is. Voltak és vannak ugyanis „más próféták” (Mk 9,38 és par.), akik nem tartoztak a páli–lukácsi, illetve általában az „apostoli” egyházhoz, jóllehet nem voltak eleve ellenfelek. Ezeket azonban fel kell ismerni, definiálni kell, majd pedig integrálni is kell az egyetemes egyházba. Pál tette is ezt sugallná a későbbi korok számára, és ezért harcolnak, apologizálnak az említett későbbi iratok is.

Ennek a történetnek természetesen az az elsődleges tanítása, hogy a „Jézus nevére” történő keresztségnek mint teljes értékű cselekménynek kell érvényesülnie. Mégis érdemes felfigyelni a benne rejtett aktuális és előre is mutató apológiára. Talán nem véletlen, hogy a korábbi, a keresztelést csupán megemlítő és azt egyszerűen tényként közlő pár szavas megjegyzések után Lukács itt mégis többet, bővebbet ír az eseményről. Mintha ő maga is visszagondolna az ApCsel 2,38–41-re: „Térjetez meg, és keresztelkedjetez meg valamennyien Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát. Mert tiétek ez az ígéret és gyermekeiteké, sőt mindazoké is, akik távol vannak, akiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk.» Még más szavakkal is lelkükre beszélt, és így kérlelte őket: »Szabaduljatok meg végre ettől az elfajult nemzedéktől!« Akik pedig hallgattak a szavára, megkeresztelkedtek, és azon a napon mintegy három-ezer lélek csatlakozott hozzájuk.”

Zárjuk le ezt a történeti és egyházbeli témakört azzal, hogy Lukács a maga szerkesztői-teológiai koncepciója szerint fogalmaz, és néha nem utólag foglalja össze mondanivalóját. Nem összegezve vonja le a tanulságokat, hanem bizonyos eseményekről gyakran alapvetésként, kiinduló állásfoglalásként számol be. Így a leírt események (a pünkösdi elbeszélés részletei, a népek említése, Péter prédikációjának keresztelésről mondott szavai, az első gyülekezetről nyújtott kép, Pál megtérése, az apostoli zsinat stb.) bizonytalan vagy mesterséges kronológiai sor-

²⁶ Schille, Gottfried: *i. m.* 375–378. Roloff, Jürgen: *i. m.* 282.

rendben követik egymást. Ezek a leírások gyakran kimondatlanul is meghatározzák a kanonikus sorrendben vagy éppen a valós kronológiai sorrendben utánuk következő eseményeket és leírásokat.

Ami pedig a keresztelezésről mondottakat illeti, az ApCsel 2,38–47 összegezve írja le mindazt, ami az apostoli korban lényeges volt az *egyház* számára. Mert az útmutató események, a keresztelesek megemlézése, a János-tanítványok integrálása különösen az egyház kérdéseiről és helyzetéről szólnak. Ha pedig ez nem vet fel különösebb elvi problémát, akkor a keresztelezés említése pusztán tényközlés marad.

Felhasznált irodalom

- Behm, Johannes: III. μετανοέω, μετάνοια. In: Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. 4 Band. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1966, 392–1004.
- Cullmann, Oscar: *Αξ Újszövetség krisztológiája*. Ford. Szathmáry Sándor. Nemzetközi theologiai könyv, 6. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1990.
- ἐπί, II. mit dem Dativ 3. In: Bauer, Walter: *Griechisch–Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. Zweite, völlig gearbeitete Auflage zu Erwin Preuschens Vollständigen Griechisch–Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Verlag von Alfred Töpelmann, Gießen 1928, 443–450.
- φοβέω. In: Varga Zsigmond J. (szerk.): *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataiboz*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1996, 989–990.
- Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: Kittel, Gerhard: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band VI. W. Kohlhammer GMBH, Stuttgart–Berlin–Köln– Mainz 1965, 727–745.
- Lenkeyné Semsey Klára: Az apostolok cselekedeteiről írott könyv magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. Jubileumi kommentár. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1962, 135–172.
- Pesch, Rudolf: *Die Apostelgeschichte. 1. Teilband (Apg 1–12)*. EKK, Band V. Benzinger Verlag, Zürich–Einsiedeln–Köln, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Fluyn 1886.
- Roloff, Jürgen: *Die Apostelgeschichte. Übersetzt und erklärt*. 17. Auflage. Das Neue Testament Deutsch. Teilband 5. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1981.
- Roloff, Jürgen: *Die Kirche im Neuen Testament*. Grundrisse zum Neuen Testament. Das Neue Testament Deutsch. Ergänzungsreihe, Band 10. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1993.

- Schille, Gottfried: *Die Apostelgeschichte des Lukas*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament. Band 5. 3. Auflage der Neubearbeitung. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1989.
- Schneider, Gerhard: *Die Apostelgeschichte. I. Teil. Einleitung. Kommentar zu Kap. 1,1–8,40*. Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Band V. Herder, Freiburg–Basel–Wien 1980.
- Stähelin, Gustav: *Die Apostelgeschichte*. NTD 5. 14. Auflage. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1975.
- Würthwein, Erns: μετανοέω, μετάνοια, B II. 2a. Kittel, Gerhard (Hrsg): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. 4 Band. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1966, 976–985.
- Foerster, Werne: εὐσεβής. In: Kittel, Gerhard: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band VI. W. Kohlhammer GMBH, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1966, 175–190.

In the editorial-theological concept of Luke, his message is not always formulated as a finalising conclusion. Often, he reports on certain events as a starting point. Thus, the events described follow one another in a vague or artificial chronological order. These descriptions often also implicitly determine the events and descriptions that follow them in canonical, or even in chronological order. As far as baptism is concerned, Acts 2:38–47 summarises all that was essential for the *Church* in the apostolic age, since the events that guide it, the mention of baptisms, the integration of the disciples of John describe the situation of the Church. And if it does not raise a particular problem of principle, the mention of baptism remains a mere statement of fact.

Keywords: Acts, baptism, gift of the Holy Spirit, baptism of John the Baptist, integration.